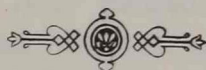

BOLDOGASSZONY
ÖSVALLÁSUNK ISTENASSZONYA.

KÁLMÁNY LAJOSTÓL.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1885.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1885. márcz. 2-án tartott ülésében.)

Ősvallásunk felsőbb lényeit csak akkor fogjuk valóban megismerni, ha nemzetünk különböző törzsökeinek róluk fentmaradt hagyományait egybevethetjük. Erre a célra törekszem — nem vélek tehát fölösleges munkát végezni — mikor a t. osztály előtt Boldogasszonyunkról, mint ősvallásunk istenasszonyáról szóló, jobbára ismeretlen adataimat bemutatom. De épen ezért: mert adataim jobbára ismeretlenek, nem különben, mert vallomásaik az eddig ismert, Boldogasszonyunkról szóló fejtegetésektől részben elütők és mert a mythológiánkhoz tartozó adatok értékének meghatározására nem utolsó kérdés megjelölni a néptörzsököt, melynek ajkáról lejegyeztük — első sorban az adatokat megőrizte népről kell szólanom.

Be kell vallanom, hogy Szeged népe, melynek kincseit ismertetem, másfél század óta szép számú szlávot, még több németet olvasztott magába. Más részről azonban legott meg kell jegyeznem, hogy adatai ellen ezért ezúttal kifogást nem tehetünk, mely állításom alább fog kitűnni, hol becsesebb adatainkat összevetem a népünkkel érintkező szerbek és németek hasonmú adataival. Adatainkról fölemlíthetem továbbá, hogy többnyire írást nem ismerő, magyar nevű öregek elmondogatása után irogattam le, és hogy a kiválóbbakat többektől is meghallgattam. Végre felhozhatom, hogy abban a szerencsés helyzetben vagyok: mely szerint mindegyik adat találó helyét följegyeztem, mi által mindenki, ha állításomról személyesen akar meggyőződni, nagyobb nehézségek nélkül megteheti.

Népünk beszédét megfigyelve többféle Boldogasszonyról hallunk említést tenni. Az egyszerűen Boldogasszonynak mon-

dotton kívül beszél *szülő Boldogasszonyról, gyertyaszentölőről, fájdamasról, gyümölcsötőről, nagyról, sallósról (=sarlós), habiról (=havi), olvasósról, segítőről*; nem szól a kis Boldogasszonyról, kit pusztán csak Kisasszonynak nevez. Mindenesetre ebből a sokféle Boldogasszonyból néhányat a keresztyénségnek kell átengednünk. Noha ennyiről beszél népünk, mégis ha azt kérdezzük, hogy hány Boldogasszony van? azt feleli: *hét!* Ezt a hét Boldogasszonyt a hánytól kérdeztük, annyiféleképpen hallottuk összeszedni, hanem azért a gyertyaszentelő Boldogasszonyt, a gyümölcsötőt, a sarlóst, a nagyot és az egyszerűen csak Boldogasszonynak mondottat mindegyik beleolvasta s a hét közt legnagyobbnak tartotta a Nagyboldogasszonyt. Mielőtt az egyszerűen Boldogasszonynak mondottról szólanék, meg kell emlékezmem a leghatalmasabbról, a nagyról. Maga a tárgy kívánja ezt első sorban, hogy Boldogasszonyunkat a Nagyboldogasszonynyal összehasonlítsuk és a köztük levő különbséget kiemeljük. Más részről ideje is, hogy Nagyboldogasszonyunkat megismerjük, ne találgassuk többé, hogy kicsoda? Maga Barna Ferdinánd is, ki ősvallásunk isteneiről már több, jeles értekezést írt s velök behatóan foglalkozott, megmutogatta, hogy ősvallásunk a mordvaiakéval sokban, nagyon sokban megegyez, — oly nagy súlyt fektet a Nagyboldogasszony fölfedezésére, hogy szörinte: «a kinek a mordvaiak Ange-Pátyájoknak megfelelő anya Isten-asszonyt sikerül fölfedezni, az fölfedezte — úgy mond — egyszersmind az egész őspogány magyar istenek genealogiáját». (*Ősvallásunk kisebb isteni lényei* 21.) Én kénytelen vagyok beismerni, hogy habár adataimból bemutathatom is az anya Istenasszonyt, az őspogány magyar istenek genealogiájának megjelölésére vállalkozni nem mernék, mert épen most fejtegetendő tárgyamból látom, hogy a magyar és mordvák istenasszonyai közt van némi eltérés. Tehát ha tárgyam körébe nem váгна is a legnagyobb istenasszony ismertetése, rajta kellene lennem, hogy mentül előbb tisztázva legyen e nevezetes kérdés.

Ki tehát a Boldogasszonyok feje? Vessünk egy szempillantást multunkra, arra a korra, mikor nemzetünk ősvallását el kezdte hagyogatni. Ebben a korban, de már jóval előbb is a Mária-tisztelet a keresztyénségben ki volt fejlődve. Tudjuk, hogy

már a 431-ben tartott ephesusi zsinat gondoskodott róla, minőnek kell Máriát lefesteni. Mária volt a szentek közt legelső, a nők legfőbbike. Így hirdette az egyház nemzetünknek a keresztyénség felvételekor; így hirdeti népünknek mi híján ezred év óta. Ennek pedig megvan a maga következménye: tudniillik Mária, illetőleg a neki megfelelő Boldogasszony népünk előtt mind inkább hatalmasabb és hatalmasabb lesz, ősvallásunk más Boldogasszonyai pedig napról-napra kisebbek lesznek. Ez azonban legkevésbé se zavarjon bennünket, a mint nem zavarta őseinket, mikor Máriát kezdetben nem Nagyasszonynak, hanem csak Kisasszonynak mondták. A Nagyasszony nevet csak későbbben Szt. István alatt szt. Gellért intése következtében kapta. Ettől az időtől fogva Nagyasszonynak mondták; pedig a keresztyénség Máriáját az ősvallásunkban levő Kisasszonynak nem mondhatjuk, annál kevésbé Nagyasszonynak.

E kérdés fejtegetésénél mindenesetre fel kell tennünk, hogy a Kisasszony nevet Máriának nem a keresztyénség terjesztői adták, kik bizonyára nem Kis-, hanem Nagyasszonynak mondják — hanem adta a nép.

Mikor a nép Kisasszonynak nevezte Máriát, tudnia kellett a Nagyasszonyról is. A Kisasszonyt épen a Nagyasszonynyal szemben kellett neki kisnek, kicsinek nevezni. Ma is hallunk Kis-Bálintról beszélni és ugyanakkor Nagy-Bálint vezetéknévét is mondani; a Kis-Bálintot a Nagy-Bálinttal szemben mondja a nép kisnek.

De mint fentebb említettük, akár Kisasszonynak, akár Nagyasszonynak mondjuk Máriát, egyik sem.

Nem Kisasszony.

Szeged népe hagyományai szerint a Kisasszony a Nagyboldogasszonynak mindvégig szűzen maradt leánya, kinek soha, semmiféle gyermeke sem volt. Ha azt kérdezem a keresztyénségben kevésbé jártastól: ki az a Kisasszony? elmondja, hogy a Nagyboldogasszonynak a leánya, hogy mindvégig szűz maradt. (Szóreg.) Ma is a cselédek a leányokat Szegeden kisasszonynak tisztelik, anyjokat nagyasszonynak.

Mária tehát nem Kisasszony, mert a Kisasszonynak meg szűzen szült gyermeke sem volt, nemzetünk mégis annak nevezte el. Erre okot adhatott, hogy a keresztyénség terjesztői

Máriának egyéb erenyei fölött főképe a szűzességet hangsúlyosták kiválóan, mit hallva nemzetünk, nem akarva is a Nagyasszonynak mindvégig szűzen maradt leányára, a Kisasszonyra kellett gondolnia. És ha Máriából ilyeneken lett Kisasszony, mivel a Kisasszonynak kiváló tulajdonsága a szűzesség volt, Mária sem kaphatta nyelvünkben a *szent* jelzőt mint a latinban, vagy a nemetben van; meg kevesebbe lehetett Máriát *Istenanyjának* nevezni, mint a velünk érintkező görög nem egyesült szlávok szeretik hívni, mivel Kisasszonynak semmiféle gyermeke sem volt; hanem Máriát csak *szűznek* mondhattak őseink, minő volt ővallásunkban legelső sorban a Kisasszony.

Igy is mondjuk: Szűz Mária és soha sem szent Mária.

Ezzel ellentétbe helyeztem okoskodásomat Barna Ferdinánd egyik állításával:

Szt. Gellertről olvassuk ugyanis:

«Es az ő tanácsának intéséből akkoron *kele fel*, hogy az sziz Máriát ez Magyarországbán Bódog-Asszonnak, avagy ez világnak nagy asszonyának hívják» (Toldy F. Magy. szent. leg. III. fej.), mire Barna megjegyzi: hogy sz. Gellert észrevette, hogy a «Kisasszony» nem annyira «szűzet», mint folyvást a «Termetzet istenasszonyát» jelenti s azért igyekezett azt valami egyébbel helyettesíteni. (Barna F: *A mordaiaik pogány istenei* 75.)

Tegyük fel, hogy Szegei nepe hagyománya, mely szerint a Kisasszony mindvégig szűz maradt, nem felel meg a valóságnak és a Kisasszony valóban «nem annyira «szűzet», mint folyvást a «Termetzet istenasszonyát» jelente, akkor is oly időben, minő a Szt. István kora volt, mikor a pogányság folytonosan ellenezte az elkeresztényesedést, van-e oka adva, hogy epen csak azért, mert a Kisasszony nem annyira «szűzet» mint folyvást a Termetzet istenasszonyát jelenti, szt. Gellert a már megszokott Kisasszony helyett Nagyasszonyt ajánljon?! Fontosabb oknak kellett lenni, hogy szt. Gellert meg intse is a nemzetet, és ez a fontosabb ok, ha nem csalódom, a következő.

Nemzetünknek, mikor a Kisasszonyról tudott beszélni, tudnia kellett a Nagyasszonyról is, és a Kisasszonyt, mint már említém, a Nagyasszonynyal szemben mondta kisnek. Ha ez az okoskodás megállja a helyet, akkor a Nagyasszonyra nagyon is be-

lyesen van a Magyar szentek legendáinak fent idézett soraiban alkalmazva a «*kele fel*» kitétel. Fölkelhetett, divatba jöhetett a Nagyasszony, mert már megvolt a pogányságban, csak a keresztyénségben nem volt helye. A Nagyasszony hatalmasabb volt a Kisasszonynál, mit már neve is mutat, mint ilyent emlegette a nép, mi kétségenkívül nagy baj volt. Mert ha a Kisasszony Máriává lett, a szentek leghatalmasabbikává, mivé legyen akkor a keresztyénségben a Kisasszonynál sokkal hatalmasabb Nagyasszony? Tartani lehetett, hogy majd valami más szentet neveznek el Nagyasszonynak, a kit majd a félig keresztyén, félig pogány magyarok jobban fognak Máriánál tisztelni.

És ez részben meg is történt, annyiban a mennyiben Szeged népe lejegyzettem hagyományaiban Máriát szt. Gellért intése után nyolcz századdal sem találjuk Nagyboldogasszonynak, vagy «ez világnak nagy asszonyának» hívni még a keresztyénségben elég szép jártassággal biró asszonyoktól sem.

Helytelen eljárásnak tartom a pogányság felsőbbjeit a keresztyénség szentjeivel erőnek erejével össze akarni hasonlítani, mert rendesen a pogányság felsőbbjei rovására történik az összehasonlítás. Még helytelenebbül járunk el, ha egygyétenni, azonosítani akarjuk. Ilyenkor keresve keressük a találkozó vonásokat, figyelmünkön kívül hagyjuk az eltérőket. De mert az efféle összehasonlítások nemcsak a tudományos férfiak előtt megszokottak, hanem a nép előtt is, hogy állításaim erőssége jobban feltűnjék, én is megteszem, csak hogy a fősúlyt nem annyira a találkozó, mint inkább az elütő vonásokra fektetem.

Barna Ferdinándunk a Nagyboldogasszonyt, másként a Természet tündérét Máriával hasonlítgatja össze, sőt annak veszi, pedig Mária a Nagyboldogasszony sem.

«Melyik nemzet mutathatja fel Európában — írja Barna az *Ősvallásunk kisebb isteni lényei* értekezésének 28. lapján — a mit a magyar, hogy régi pogány vallása egyik legfőbb alakjának többi diszneveihez elég volt egy tulajdonnevet: a «Máriát» hozzáadni s a «Természet tündére» a «Nagyboldogasszony» mintegy keresztvizre tartva, mint «boldogságos szűz Mária» állott előttük, hogy utóbb az egész nép nemzeti védő szentjét tisztelje benne».

Fentebb láttuk már, hogy a Nagyboldogasszony nevet

Máriának nem a nép adta, hanem szt. Gellért, s hogy Barnánk mégis annak veszi, ennek más alapja van. Barnánk a mienkel majd nem lepten-nyomon megegyező mordvaiak adatára támaszkodva mondhatta Máriát Nagyasszonynak, mit ezzel fejez ki:

•Hogy őseink e részbeni eljárását megtélhessük, nem fölösleges tudnunk, hogy ama már legalább névleg keresztyen mordvák is Máriát •Ange — Pat'äivel•. •Krisztust• pedig a •Napistennel• (•Si Pázzal-) azonosítják•. (*A mordv. jog. istenei* 75.)

Mind e mellett is erőltetés Máriát Nagyasszonynak mondani. A Nagyasszonynak mindvégig szűzen maradt leánya van: a Kisasszony, mi Máriának nincsen.

Ki tehát a Nagyboldogasszony? másként teve fel a kérdést: melyik szentet veszi a nép Nagyboldogasszonynak, ha Máriát nem veszi annak a hitben kevesebbé jártas?!

Szöregen, Ó-szt.-Ivánon, Klárafalván, Oroszlámoson es a többi Szeged népéből keletkezett községben a *Nagyboldogasszony* senki más, mint *Szt. Anna*; csak a keresztyénséget kiválóan ismerő hívek szerint Mária. Kérdezze bárki is a hitben járatlan, tanulatlan népet, főképen az asszonyokat, kik sűrűn szoktak hozzá folyamodni: ki az a Nagyboldogasszony? feleletül Szent Annát kapja.

A Nagyboldogasszonynak és szt. Annának van némi közös vonása, mind a kettőnek van leánya, mind a kettőnek a leánya szűz is, mind a kettő hatalmas is; de van elütő vonásuk is.

Hagyományaink szerint a *Nagyboldogasszony az üdött állapotban levőknek a pártfogójok, hozzá folyamodnak a magtalanok is, kik hogy céljokat elérjék, hogy szt. Anna, illetőleg Nagyboldogasszony meghallgassa őket, 9 keddet bőjtölnek a tiszteletére pünkösöd után.* (Szöreg.)

Ez a vonás mindenesetre a Nagyboldogasszonyé, és csak miután a nép Nagyboldogasszonyt és szt. Annát egyesítette, háramlott szt. Annára is.

Állításunkat okadatoljuk.

Szt. Anna hosszú időn át magtalan volt, nem hogy ő hozzá folyamodtak volna a magtalanok, hanem ő folyamodott Istenhez, hogy gyermeke legyen. Ezt az elütő vonást népünk

nem veszi figyelembe, sőt mióta szt. Annát Nagyboldogasszony-nak tudja lenni, tovább megy, a hét napjai közül kiválaszt egy napot és azt szt. Annáénak vallja, noha ilyenről a keresztyén-ség mit sem tud.

Erről a napról részletesen kell szólanunk, hogy szt. Annát, illetőleg Nagyboldogasszonyunkat megismerjük.

A hét napjai közül a *Kedd*et tartják a Nagyasszony, más-ként szt. Anna napjának.

Lássuk a bizonyító adatokat!

Szőreg és Ó-szt.-Iván Mária-társulat tagjai Újhold első keddjén, illetőleg szombatján misét szoktak mondatni. Kérdésem-mel: mint van az, hogy noha Szőregen van a templom, mégsem a szőregiek mondatják szombaton, Mária napján a misét, ha-nem az ó-szt.-ivániak?! egészen megleptem őket. Csodálkoztak azután, hogy még azt sem tudtam, hogy «kedd is a Boldogasz-szony napja, a Nagyboldogasszonyé, Mária anyjáié». Most már tudtam, a mit Ipolyi adatok hiányában csak találgatott, mikor a *Kedd asszonyáról* szólva kérdő jelet vetett eme sorok után: Mária ünnepei keddre esnek.. (*Magy. myth* 539.) Tehát nem Máriáiéi, hanem a Nagyboldogasszonyéi esnek keddre, mit bizo-nyitanak babonáink s hiedelmeink is.

Hagyományaink szerint Nagyboldogasszony az *életet adó istenasszony*. Fentebb hallottuk, hogy a magtalanok az ő tiszte-letére, illetőleg Szt. Annáéra 9 keddet böjtölnek, a tizediket szt. Joákiméra. Ő hozzá kell folyamodni az áldott állapotban levőknek is, hogy szerencsésen szülhessenek. Szőregen 7 keddet szoktak böjtölni a Nagyboldogasszony tiszteletére. Valóságos ünnep a kedd reájok nézve: nem szabad erős munkát végez-niök, még varrniok sem. A tyúkot is kedden jó elültetni, hogy kikeljenek a csirkék. (Ó-szt.-Iván, Szőreg stb.) Mivel kedd az életetadó, a kezdet istenasszonynak a napja, minden munkához, melyet folytatni akarunk, kedden kell hozzáfogni, akkor öröm-mel folytatjuk; míg bevégezni semmit sem jó kedden, mert az embernek nem lesz hozzá szerencséje. (Ó-szt.-Iván.) Mi nagyon érthető, mert ha kedd az életet adó, a kezdet istenasszonynak a napja, nem illő, hogy befejezést, véget érő dolgot cselekedjünk ezen a napon; mintegy megsértése volna ez a kedd asszonyá-nak. A kedd megülésének kötelezettsége kiterjed minden asz-

szonyra. Senkinek sem jó kedden mosni, mert az a ruha szerencsétlen, valami baj éri benne az embert; így tartja ezt népünk általában. A kinek a foga fáj, az kedden ne is mosdjék, hogy fájdalma véget érjen. (Térvár, Ó-szt.-Iván stb.) A kis gyermeket kedden népünk nem fürösztí, csak vizes ruhával törüli meg, különben fejfájós lesz. A ki kedden mos, a hiedelem szerint a forró vízbe teszi a Boldogasszony kezét. (Szöreg.) A kedden való mosás elhagyására vonatkozó szép mondát jegyeztünk le Ó-szt.-Ivánon.

«Mikor a Boldokságos Szüz möghal'otta, hogy Jézust elfokták, szalatt az úcczán oszt' az aszszonyok mostak, a lúgot kiöntötték. A mint szalatt, elcsúszott. Akkò *mögátkoszte aszt* az aszszonyt, *a ki keddön* mos, hogy vérfojás lögyön rajta. Nem is mosunk keddön, hanem csak szérdán, csütörtökön, hétfön.»

Mondanom sem kell, hogy nem kedden fogták el Jézust, hogy ez valamely pogánykorból eredő hagyománynak keresztyéniesített töredéke, melyet még keresztyéniesebbé változtatott a Krisztus Urunk szenvedését ismerő másik elmondó, a ki szerint:

«A Boldogasszony ágyát nem szabad *fékető* nélkül fekünni, mert *a Boldokságos Szüz mindég féketőt hordott*, csak mikor nagycsütörtökön mosta a fejit, akkor érkezött a szózat, Mária Magdolna vitte, hogy Jézus Krisztust elfokták; akkor be se' érkezött kötni a fejit, szalatt. Az erdőkön köröszkül hal'ott zajgást, ára szalatt; a haja mögakatt az ágba', azútátü fogvást *mindég a fejin van a fékető*. Akkor átkoszte mög aszt *is*, a ki nagycsütörtökön mos. Mikor szalatt, elesöt, mindönütt kiöntötték a lúgot, akkor mon'ta: Átkozott lögyön mindönki a ki nagycsütörtökön mos.» (Szöreg.) Ó-sz.-Ivánon tehát még keddről beszélnek, de Szöregen már alkalmazkodnak a szt. Iráshoz s mivel csütörtökön szabad mosni, nem általánosítják minden csütörtökre, megelégszenek a nagycsütörtökkel.

Nem jó továbbá kedden azért sem mosni, mert vérös tojást tojik az aprójóság. (*Szeged népe* I. 113.)

Nagyboldogasszonyunkról mintegy közbevetőleg szólótunk, nem is terjeszkedünk ki ezúttal ünnepeire, hanem tárgyunkkal szorosán összefüggő sajátságait vizsgáljuk.

A Nagyboldogasszony, mint felsorolt adatainkból láttuk, a gyermeknek életet ad, *az anyát szülésében segíti*. Mikor az

anya szül, jelen van, épen úgy láthatatlanúl, mint a mordvaiak Ange-Pátyájokról olvassuk. (Barna F. *A mordv. pog. ist.* 34.) Igy tudják Szőregen, Ó-szt.-Ivánon a *Szülő Boldogasszony-t* mondják ekkor jelen lenni.

Hogy a Nagyboldogasszony és a Szülőboldogasszony egy-e? erre adatok hiányában még most nem felelhetünk. Olvastuk, hogy a mordvaiak Ange-Pátyájoknak is van ilyféle neve, hogy «némely helyeken használt neve Bulaman-Pat'ai a mi «a gyermek-szüléskori segélynyújtásra vonatkozik» (Barna i. m. 11.), de mivel ráfogással élni nem akarunk, ezt a találkozást következtetésre elegendőnek nem ismerjük el, a kérdés megoldását máskorra hagyjuk.

A születést illetőleg megjegyezhetjük, hogy mint más népeknél, nálunk is a gyermekeknek és az anyáknak *védők* és *támadó* van. A születés perczében mind a két fél körülöttük tartózkodik. A védők fejének Szőregen a Nagyboldogasszonyt tartják, kit, mint a szülést elősegítőt, egybevethetünk a finn Kave tündérrel, a szülemlések tündérével. A Kalevalában Kave a mi Nagyboldogasszonyunkhoz hasonlólag van feltüntetve, mint a kihez folyamodnak a szülni akarók, hogy szülni bírjanak. A Halál vak leánya: Loviatar a természetnek Kave leányához fordul, hogy mentse meg terhe fájdalmától (*Kalevala* XLV. r. 117—130). Kave ugyan itt «lények között *első* anyá»-nak van mondva, mi nagyon hasonlít a mi «Anna asszony *első* asszony» elnevezésünkhöz, mit egyik verses imádságunkban találtunk. (Szőreg.) Jobban hasonlít, majdnem hasonmása, oly sok vonásban megegyez a mi Nagyboldogasszonyunk a mordvaiak Ange-Pátyájával, ki «mint az istenek anyja, egyszerűsmind az asszonyok oltalmazója is ő vala» (Barna i. m. 31.) Hallottuk már, hogy a gyermekszülésnél Ange-Pátyáj láthatatlanúl jelen van, mint a mi Nagyboldogasszonyunk. Mind a Nagyboldogasszonyunknak, mind Ange-Pátyájnak alárendeltjei vannak, kik a szülés után örködnek a gyermek és anyja fölött. Ange-Pátyáj alárendeltjei az *Ange-Őzaiszok* és *Niskende-Tewtär*, a kinek szinte alárendeltjei az Ange-Őzaiszok (Barna i. m. 10. 11.); a mi Nagyboldogasszonyunk alárendeltjei: az *angyalok* és a *Boldogasszony*. Nagyboldogasszonyunk mivel csak addig van a gyermekágyas körül míg meg nem történik a szülés,

mint az asszonyok pártfogója gondoskodik tovább is az új szülöttről és az anyjáról az által, hogy két angyalt küld oda, egyiket hogy az anyát őrizze, a másikat hogy a gyermeket, de oda küldi a Boldogasszonyt is. (Szöreg.)

Ettől a perctől fogva a Boldogasszony örködik a gyermekágyasok fölött az ő angyalaival; az a Boldogasszony, kit mint Istenasszonyt kell bemutatnunk.

Boldogasszony, a gyermekágyasok *örzője*, némely adataink szerint gyógyítója is egyúttal, nem különben a *család gondja viselője* is részben — a *Naqybaldogasszonynak a leánya*, ki a keresztység *Máriájával* hasonlítandó össze.

Népünk kivétel nélkül Máriának mondja a Boldogasszonyt, de hozzunk fel egyéb adatokat is.

Egyik régi, gyász misében énekelni szokott «Valakik e szent misére mái nap összegyűltünk» kezdetű éneken a holtra vonatkozólag ekként énekelnek Szöregen :

Kérjük érte Szűz anyánkat,
Boldogasszonyt: Máriát
Esedezzen szent Fiánál stb.

A Boldogasszony tehát Máriának van véve.

Említettük, hogy a Boldogasszonyra vannak a gyermekágyasok bízva, íme néhány gyermek-világ megőrizte dalunk, ezekben is Mária van mint *örző*, *felvirasztó* felhozva :

Altató dalok.

<p>Csicsis' bujikám, Magzatom ; Jézus elaltasson, <i>Márija viraszszon !</i> (Szöreg.)</p>	<p>Csicsiská'j é, Bum-bujjá' é ; Jézus elaltasson, <i>Márija véraszszon !</i> (Tápé.)</p>
--	---

Csicsi's búj, búj elaltasson,
Szűz Márija, Jézus anyja fölvéraszszon !
(Ó-szt.-Iván.)

A Boldogasszonyt mint gyógyítót is felemlítettük, erről is tud egyik gyermek versikénk :

Gaz esött a szömömbe,
Isten atta,
Boldogaszszon' kivötte (Szöreg.)

Ide vonatkozik a *Boldogaszszony teje* is, mely gyógyít, de a melyet alább *Mária tejének* is hallunk mondani, hasonlóképen alább fogjuk látni, hogy *Boldogaszszony kötője* helyett *Márija kötőjét* is mondanak, vagyis Máriával azonosítják.

Ismerkedjünk meg vele közelebből, lássuk lakó helyét, működését, ünnepeit; szóval említsünk fel róla mindent, mit hagyományaink után felhozhatunk.

Boldogasszonyunk *lakó helye az égben* van, hova siet felvinni baltikáját a pacsirta, mondván fölfelé szálltában:

Fölviszöm, fölviszöm,
Fölviszöm a baltikámat
Boldogaszszonyhon,
Boldogaszszonyhon
Fölviszöm, fölviszöm!

Csakhogy szegény nem bírja felvinni, mit leereszkedőben be is vall, mikor így szól:

Élejtöttem (Szöreg.)

Mint Máriát látni vélték a Boldogasszonyt Morotván és Topolyán, ott kútban, itt a templomban. Legtöbbször tartózkodik a földön a gyermekágyasok fölött.

A rómaiak Júnónak, vagy mint szülni segitőt neveztek *Lucinának*, ágyat vetettek, hogy a szülést megkönnyítse. Nálunk a *Boldogaszszony-ágya* ismeretes. A Boldogaszszony-ágya nem más mint a gyermekágy, másként betegágy, hol az anya gyermekével fekszik szülése után egészen avatásig. (Introductio mulieris post partum.)

Az asszony gyermekét nem ágyban szüli, mégis a Boldogasszonyágyát *szülő ágy*-nak is hallottam nevezni. Az öreg asszonyok a fiatalokra szoktak ily formán ráparancsolni: *Mögböcsüld fijam aszt a szülő ágyat, mert az ojan, mintha csak a Boldokságos Szűz ágyába' fekünné'». (Szöreg.)*

Fentebb hallottunk *Szülő-boldogasszonyról*, most meg *szülő* ágyról szólunk, mi még inkább felvetteti velünk a kérdést, hogy a Nagyboldogasszony és a Szülőboldogasszony egy-e?!

A mordvaiak Ange-Pátyájuknak az ágyáról nem olvastam, keresni kell s találni fognak, de nem Ange-Pátyáj, hanem Bulman Patyáj-féle ágyat.

A Boldogasszony-ágyát népünk leírása után a következőkben ismertetjük:

«Mikor a gyer'ök mökszületik mingyá' csinálják a Boldogasszony-ágyát. Abba' sé' tal'nak, sé' ojasnak mán mint dohány, vagy más valami, nem szabad lönni. Tiszta szalmát tösznek bele, léterítik lepedővel. A szúnyoghálót fő'szőgezik. A Boldogasszony-ágyába tösznek foghajmát, kakukfüvet, kinyeret mög sót. Bicskát is tösznek bele, hogy a Boszorkány oda né mönynyön. Mindön nap fő'szentölik a Három kirájak vizivel oszt' fölajálják a Boldogasszony kögyelmetösségibe. — A Boldogasszonyágyáhon nem szabad sénkinek sé' közelíteni mert ha mögveri (valaki a gyermekágyast) szömmel, oszt' ha még a fő'dre is lénéz (a ki szemmel megverte), az (a gyermekágyas) belehal; az a siring verte szömmel; ha fő'felé néz (a szemmel verő), ki löhet gyógyítani. Mikor a Boldogasszony-ágyát fekszi az asszony, valakinek bent köl' lönni a házba' (= szobában), ha mást nem tunnak oda tönni még a macska is jó, mert (különben) úgy mögrontik az asszont, hogy vége van. — A Boldogasszony-ágya csak addég tart még az avatásra mönnek. Mikor oda vannak (az avatáson), szétszödik a Boldogasszonyágyát; a szalmát mögégetik, vagy ojas hejre töszik a hun nem bánti sönki.» (Szöreg.)

Kiegészítésül hozzá kell adnom, hogy a bába készíti el a Boldogasszony ágyát, hogy a szúnyogháló felszegezése még néhol késsel, villával történik. Hogy a bicskát, máshol a kést az asszony feje alá teszik, melyet ha lelép az ágyról, a földbe maga elé kell szúrnia, hogy a Rosszak ne bántsák. Az említett kenyeret és a sót a szúnyoghálóba kötik és a szúnyoghálóra piros kendőt dobnak. Továbbá, hogy olvasót tesznek az asszony nyakába, az úgynevezett «7 mönynyeji zárt» a mellére, imádságos könyvet a feje mellé. (Szöreg.)

Ebből a leírásból látjuk, hogy mindez a Rosszak, úgymint Boszorkányok, Búbajosok, Szömmelverők s egyéb ártani akarók ellen van. Már magát az ágyat úgy csinálják, hogy el legyen fedve, szúnyoghálót tesznek reá. A *szúnyogháló* eltakarja őket

a támadóktól, mintegy hozzáférhetetlenné teszi, megvédi őket. Ily eltakaró eszközt látunk a házasság szertartásai közt, mikor a menyasszonyt avató után és alatt *fátyollal vagy kendővel* letakarják és a temetéskor a *szemfedélben*. Ez a világtól való elzárkózás, eltakarás bizonyára legrégibb maradványaink közé tartozik. Az aranypart lakói, kiknél a fetisizmus járja, ha a betegnek az egészségét vissza akarják nyerni, fűzfából csinálnak kerítést, vagyis körülkerítik a beteget s az ágakra *rongyot aggatnak*. (Toldy László: *A föld és népei* II. 127.) Hogy a Boszorkányok a Luczaszéken ülőkhöz közel ne mehessenek, kört kerítenek magok körül szentelt krétával. (*Szeged népe* II. 220.) A mordvaiak míg keresztetlenek voltak «a falusi keremeteket is *kerítéssel* vevék körül». (Barna i. m. 14.) Legegyszerűbb elzárkózást a világtól s azért legkezdetlegesebbnek is mondhatót a mordvaiaknál találjuk: a vonat'á az ünnephez készülődés közben az úcczán nem mutatja magát, az ünnepet előző éjjel pedig felmász a szent fára s elrejtí magát a *lombok közt*. «(Barna i. m. 24.) Több ilyenemű elzárkózást lehetne felhozni, még csak a görög nem egyesültek oltárát említem fel, mely elzárja a papot a hívőktől.

Szintén a Rosszak elűzésére vonatkozik a *piros kendőnek* a szűnyoghálóra dobása, hogy ott legyen.

Az aranypart lakói a betegséget úzni akarva *rongyokat aggatnak a faágakra*, melynek mását találjuk nálunk is. Luczakor nálunk is rongyot akasztanak a fákra, hogy jó termés legyen, vagyis, hogy a termést akadályozó lényeket némelyek szerint: pókokat elűzze. (Szöreg.) Általánosan ismeretes eljárás, hogy a kárt tevő madarak ellen is a fákra, búzakazalokra rongyot kötnek. Nem hiszem, hogy tévedek, ha ide számítom a voguloknál dívott szokást is, mely szerint az iramszarvas bőreit és szarvait a fákra akasztották (Hunfalvy Pál: *Reguly hagyományai* I. 99.), hasonlóképen a mordvaiaknál. (Barna i. m. 15.) Ide számítandók a zászlók is, mely alatt szoktak harcolni, az ellenséget úzni. A most említett fákon lógó ruhadarabok változata a kendő és ennek kicsinyítettje a *pántlika*.

«A Boldogságos Szűz, — tartja a nép — mindég hordott pántlikát a dèrekán, azért a gyer'ököt nem viszik el körösztolni

a nélkül, hogy pántlika ne lögyön a karján, vagy a derekán. Az nagy öröme a Boldogságos Szűznek.» (Szőreg.)

Ha a kis gyermek beteg, de különben is, pántlikát kötnek a karjára. A pántlikát addig viselik a gyermekek míg kalapot nem hordanak, illetőleg be nem kötik a fejüket. (Ó-Szt.-Iván.) A leányok, mint tudjuk, ha nagyobbak, a hajokban hordják a pántlikát. Piros pántlikát kötnek a csikó nyakába is, hogy meg ne verjék szemmel. (Szőreg.)

A kendőt, illetőleg a pántlikát feltaláljuk a *házasságnál* is, kendőt ad a leány jegyesének, felkendőzik a lovakat, kendőből csinálják a zászlót; felpántlikázzák a vőfélyeket, a vőlegény kalapját. *Temetések* alkalmával ha kicsi a halott, pántlikát kötnek a keresztre és a halottvivők karjára, ha nagy, akkor kendőt.

A kendő helyettesítőjének vehető a *fejkötő* is, melyet a Boldogasszony-ágyasnak hordoznia kell, mint már fentebb halottuk, mert a Boldogságos Szűz mindig hordott fejkötőt.

Akár az uralaltáji népek közös vallásának tartott *sámán* vallás szertartásait tekintsük, melyen még a keresztyénség nyomai nem látszanak, akár a keresztyénség hatása alatt álló, velünk rokonságban levő mordvaiakét, mind a kettőben a Rosszak elűzésére vonatkozó *cselekvényeket* és *eszközöket* találunk.

Az utóbb említettek közt ott találjuk a *kést*.

A Boldogasszony-ágya készítésénél kést, bicskát, villát, vasszeget látunk alkalmazni, melyeket a nép a Rosszak elűzésére vél használhatóknak. Szűrő, vágó, vashól készült eszközök. A nem szűrő, nem is vágó puskagolyót a nép nem tartja alkalmasnak a Rosszak elűzésére, miért ha valaki szerinte Boszorkányt akar löni, nem golyót, hanem kést kell a puskába tennie. (Szőreg.) Ezt hallva nem akarva is a kardra, kaszára, áldozó késre kell gondolnunk. A Rosszak elhajtására szikrát szóró, tüzes kardot kér Väinämöinen (*Kalevala* XLV. r.), hasonlóképen tesz Lemninkäinen (u. o. XII. r.). Nálunk kard nem fordul elő, de vannak kisebbitett kifejezői. A mordvaiaknál is a jambed a Rosszak eltávolítására gyűjtéskor nem kardot szúr a ház ajtajába, hanem kést (Barna i. m. 21.) épen úgy, mint nálunk is kést szúr a Boldogasszonyágyas a földbe, ha lelép

ágyáról s valahol megáll. Nálunk más alkalommal gombostűt szúrnak az ajtóba és pedig Szt.-György előtt, hogy a Boszorkányok meg ne kisértsék őket (Kláralfalva). Kést tudtommal még az asztalba szoktak szúrni, mikor Boszorkány van a szobában, abban a hiedelemben, hogy míg ki nem veszik a kést az asztalból, addig a Boszorkány nem állhat odább. (Szöreg.)

Régi szertartásainkból lezármazottaknak kell tekintenünk a *kenyeret* és a *sót* is, melyet a szűnyoghálóba kötnek. Kláralfalván azért kötik a sôt bele, hogy szerencsétlenség ne érje a betegágyast. Tápén pedig szerfelett vigyáznak, hogy a Boldogasszony-ágyába egy szem *morzsa* se kerüljön, azért jól bekötik a szűnyoghálóba. Hogy így tegyenek, annak ezt tartják alapjának:

«A Boldogasszony aszt mon'ta, hogy a morzsát az ágyába né rázzák, hanem ára a mé're nem járnak, hogy né tapológynak rajta. Így tarcsuk.» (Tápé.) Mind a sôt, mind a kenyeret megtaláljuk a mordvaiak bába-ünnepén (Barna i. m. 48.), nemkülönben közös áldozatukon. (U. o. 27.) A bába-ünnepen a bába égő *gyertyát* tartva kezében így könyörög: «Ange-Patái-Páz, Bulaman-Páz, tekintsd magadénak a kenyeret, sôt . . .» A közös áldozaton a vezető a szent meritő kanálban levő *kenyeret* és *sôt* a tűzbe dobja. Hogy a bába-ünnepen felhozott égő *gyertyát* is felemlítsük szokásaink közt, megjegyezhetjük, hogy míg a gyermeket meg nem keresztelik, gyertya ég népünk szobájában.

A Rosszak elűzésére használja népünk a szűnyoghálóba kötött *fokhagymát* és a *kakukfüvet* is. A fokhagyma, mint Barna Ferdinánd többször idézett értekezése 37. lapján olvassuk, Ange-Patyájnak is kedves növénye, és a mordva nők a beteg gyermeket ma is fokhagymával füstölik, vagy fokhagymát tesznek a feje alá. Nálunk is fokhagymát tesznek a gyermek bölcsőjébe, mikor először fektetik bele. (Ó-Szt.-Iván, Szöreg stb.) Ily üző erőt tulajdonítanak a kakukfünek is. Deszken kakukfüvet raknak a szobaajtó fölé; ily helyre még a csoportosan járó Boszorkányok sem mehetnek be. A következők pedig általános ismeretesek Ó-Szt.-Iván körül levő, Szeged népe lakta községekben: Hogy a tehen hasznát el ne vehessék, kakukfüvel kell megfüstölni a tehenet. Kakukfüvet tesznek a tehen korpájába, az istállóajtó fölé, hogy a Boszorkány be ne mehessen.

Kakukfüvet tesznek a borjú szarvába is, hogy ne bán'tsa a Boszorkány.

Hasonlóképen a Rosszak elűzésére vonatkoztatja a nép a «7 mönyyeji zárt», az imádságos könyvet és az olvasót, nem különben a vizet. A víz tisztító ereje ismeretes. Itt a «*Három királyok vize*» vonja magára figyelmünket. Az egyház több ízben megáldatja a vizet; húsvét és pünkösöd előtt való szombaton, három király(ok) napja előtt, a nép csak az utolsót alkalmazza, melynek megáldása a *Boldogasszony havába* esik. Vizet látunk használni az avatás után is, mikor az anya a kútról maga vitte vödör vízbe bele mossa a kezét. A «Három királyok vizibül» dűtenek abba a vízbe is, melyben a gyermeket legelőször megmossák. Ebbe a vízbe szentet is tesznek. Közönségesen meleg vízben mossák fel a gyermeket, de úgy tartják, hogy a kit hideg vízben mosnak fel, egészségesebb. (Szöreg.) A mandsuk szertartásaiban előfordúl a víz, a papnő vizet fecskendez az áldozattárgyra (Bálint Gábor: *A mandsuk szertartásos könyve* 14.), nálunk a szúnyoghálóra fecskendeznek.

Végre kiegészítésül a Boldogasszonyágyához fel kell említenem, hogy ha az asszony először szül, szalma-seprőt tesznek az ágyhoz, melylyel a bejövőnek ha meg akarja nézni, meg kell legyinteni a gyermeket, hogy meg ne verje szemmel. (Szöreg.) Ez a szalmaseprő hihetőleg a mordvaiaknál nagyban szereplő *nyírfa* helyét foglalja el, mely Ange-Pátyájnak legkedvesebb fája. (Barna i. m. 37.)

Bármennyire rajta voltam, hogy a Boldogasszony-ágyát a népünkkel együtt lakó és érintkező szláv és német ajkúaknál feltaláljam, czélt nem értem. Jobban mondva nagyon is czélt értem, mert nem mondhatom a szlávoktól vagy a németektől kölcsönvettnek. A szerbek Szeged szomszédságában (Szöregen, Új-Szt.-Ivánon, Deszken, Gyálán) *Materni krevet*-nek mondják, vagyis (a gyermek) *anyja ágya*; a németajkúak (Új-Szt.-Ivánon, Keglevicsházán, Battyánházán) az ismeretes *Das Kindbett*-tel jelölik, mit *Kindbett*-nek is ejtenek.

Lássuk most a szülés babonaságait.

Az asszony arcczal az ablak felé fordúlva szüli meg gyermekét, vagyis lábbal nem az ajtónak van, hanem befelé; míg ha temetnek a halott lába van kifelé és feje befelé, mert azt

tartják, hogy akkor vele együtt kimegy a *Halál*, ellenkező esetben bent marad a házban. (Deszk, Szőreg és a többi Szeged népe községei.) Ha a szüléskor a bába is jelen van, szülés után azt kérdezi az asszonytól: «Hová mégy?» Mire a már előre betanított asszony reá feleli: «A Boldogasszony ágyába!» «Segícscsön az Isten!» mond a bába. Mindezt 3-szor mondják Ó-Szt.-Ivánon és csak azután fekszik a betegágyas a Boldogasszony-ágyába. A kis gyermeket az anyának nem szabad a saját helyére fektetni, mert meghal. (Tápé.)

A gyermeket körösztolés előtt *Nemtudomká*-nak hívják, általánosan *Nemtudomka* a neve népünknel, még pedig, mint a nép mondja azért, hogy a Rosszak ne tudják, hogy mi lesz a neve, mert a keresztelésig könnyen megronthatják. Szőregen *Pogánká*-nak is hallottam: «No kis babátok van!» kérdezi az egyik, mire a másik azt mondja: «Nincs még nekünk kis babánk, csak Pogánkánk van!» Keresztelés után *Bárán'ká*-nak is nevezik a keresztségben kapott néven kívül.

Keresztelni, akár fiú, akár leány a gyermek, a keresztanya, másként *kom'asszony* viszi a bábával. A ki csak teheti, *féketőt* tesz a gyermek fejére, úgy viszi keresztelni. Hallottuk, hogy a Boldogasszonynak mindég *fékető* volt a fején, meg is becsülik a *féketőt*, vigyáznak reá, mert ha akár az anyáé, akár a gyermeké elvesz, a gazdájának is el kell pusztúlnia. (Szőreg.) Sokan *inget* is adnak a gyermekre, de ez nem szükséges, mert a papnál van már *ing*, melyet a keresztanyának megfogásra nyújt. (Szőreg.)

A gyermek keresztelése után, hogy mi történik, erről a tárgy fontosságánál fogva halljuk a népet:

«Mikor a körösztolésről előgyűnnek, 3-szor asz'ongyák: Dícsértessék a Jézus Krisztus! Pogán't vittünk, körösztény bárányt hoztunk!» Igy mondják Szőregen, Ó-Szt.-Ivánon, már Tápén a pitarban mondják a Dícsértesséket, a szobában némi változattal mondják a többit: «Pogán't vittünk, körösztén' bárán' bűvó galambot hozunk!»

«A koma'szony mihánt előgyűnnek. létöszzi a gyer'ököt a fő'dre az ágy alá, vagy az asztal alá, hogy né lögyön rívó oszt' a ki legelőször láti a kis gyer'ököt, 3-szó r'álehöl, hogy né árcson neki a Guta szele, oszt'tán fölemeli, hogy nagyra nyőjjön,

ajándékot ad neki, pé'szt. Mikor az étel el van készülve, a báb'aszszony hálát ad az Istennek, asz'ongya: Hálá lögyön az Istennek, hogy a két lelköt megszabadította egymástul apjának, anynyának örö mire. Éltesse az Isten a kinek a pártfogásába ajájják, hogy okos, egésségös lögyön!» (Szöreg.)

Ilyenkor vetekedve áldják el a poharat, a ki csak sort vehet mielőtt innék, felköszöntöt mond, ilyenek a következők is:

«Hála Istennek, hogy eszt a két lelköt mögszabadította, tarcsa mög az Isten édös apjának, édös anynyának örö mire, más emböröknek dicséretire! (Tápé.) Vagy: Az Úr Isten nevejje föl édös apjának, édös anynyának örö mire! Jámbor lögyön mint a körösztapja (ha leány: mint a körösztanynya!)» (Térvár.)

Oszt' a kom'aszszonyra köszönti a bába. Mikor a kis gyer'ököt fő'vöszik a fő'drű', fölemelik, mögnézik oszt' asz'ongyák: Mint ha csak a szájábú köpte vóna ki az apja! Azt is mongyák: Sé' apja, sé' anynya!

Mikô a csök'be mönnek, viznek rosz' köcsögöket mög rosz' fazékakat, oszt' mikô önni mönnek, oda vágik az ajtóhon. Mikor a csök' ál' nem szabad sémmit sé' elvinni a hásztul, mert a kis gyer'ök nem lösz szöröncsés. A rosz' köcsögöket azé' vágik az ajtóhon, hogy a kis gyer'ök nehé'séges né lögyön. A csök'be üsmerösöket hînak, a kik a gyer'ökágyasnak önni viznek. A ki a csökköt nem tarti, szöröncsétlen lösz a gyer'öke. (Szöreg.)

A csökköt népünk ha még oly szegény is megtartja, vagy ha erre nem képes, akkor a komaasszony tartja meg helyette, ő ad enni és inni valót.

Az ételek a szerint változnak a mily tehetős a Boldogasszony-ágyát fekvő anya. Ha jó módban van, csirkét vagy tyúkot okvetetlenül vág.

A komaasszony keresztvízre tartott gyermekének ruhát szokott venni, közönségesen mikor a gyermek 6—7 esztendős, ha leány, akkor az első pántlikát ő veszi neki; ha pedig beteg a gyermek, akkor a nemre való tekintet nélkül vesz neki pántlikát. (Szöreg.) Ezt *korozsmának* mondják. Van olyan is, a ki pénzt ad ruha helyett. Ha pedig a gyermek kis korán elhal, a

szemfődelet a komaasszony veszi. A keresztelésért is a komaasszony fizet a papnak stb.

A csökköt, vagyis a születést követő mulatságot vidékünkön keresztyén, zsidó egyaránt megtartja. A szerbek *Babinye*-nek mondják Szőreg vidékén, mi magyarul úgy fejezhető ki: Bába által kezelt mulatság; a németek *Kincsenk*- (Kindschen)-nek, vagy csak egyszerűen *Der Schmaus*-nak mondják Új-Szt.-Iván, Nagy-Szt.-Miklós, Csatád, Zsombolya tájékán.

A csökkről szólva fölmentve érezzük magunkat a bizonyítgatás alól, hogy se a németektől, se a szerbektől nem vettük kölcsön; elegendőnek tartjuk Anonymus (Belæ r. not. de gest. hung. L.) emez ismeretes helyét idézni: *dux Arpad genuit filium, nomine Zulta, et factum est dux et sui nobiles per plurimos dies faciebant convivia magna*, mely szerint már Árpád korában ismeretes volt nemzetünk előtt a csökk-féle lakoma.

Míg a csökknek vége nincs, mindég sürgés-forgás van a ház körül, azután nem törődnek annyit a Boldogasszony-ágyassal, mint az első pár nap alatt. Rokonok, jó barátok felváltva visznek neki enni, körülötte is van éjjel-nappal valaki, de leginkább a Boldogasszony megőrzésébe bíznak. A Boldogasszony ilyenkor minden; kegyelmébe is ajánlják a Boldogasszony-ágyast gyermekével minden nap, mikor a Boldogasszony-ágyát a «Három királyok vizivé fő'szentölik» és 3 Miatyánkat, 3 Üdvözlöt elmondanak (Tápé).

Legjobban kiterjed a Boldogasszony figyelme a gyermek megőrzésére, habár gondoskodik arról is, hogy vig napjai legyenek a gyermeknek. A cél elérésére van neki segítsége is: két angyal. Az egyik angyal a kis gyermeké, foglalkozása a gyermeket őrizni, hogy a Rosszak ne bántsák s vele játszani, mit arról lehet megtudni, hogy a gyermek nevet. Ha *álmában nevet a gyermek*, egyszerűen csak azt mondják, hogy az *angyalával játszik*. (Szőreg vidéke.) Ilyenkor a gyermeket nem szabad bántani, háborgatni. Szoros kapcsolatban látszik ezzel lenni eme szólás: *Az angyalát látí*, melyet felnőttekre alkalmaznak, az olyanokra, a kik nem akarják megmondani, hogy mit nevetnek. A mordvaiaknál is megtaláltuk ezt. Ha a gyermek nevet álmában, az istenasszony, Ange-Pátyáj czirógatja. (Barna i. m. 32.) Nálunk ha a gyermek nem alszik s *ujjára nézve nevet*,

akkor is az angyala mulat vele, de már ekkor nem csak azt mondják, hogy az *angyalával játszik*, hanem hogy az *arany almával játszik*, vagy: *a kis Jézus arany almájával játszik*. (Szöreg, Ó-Szt.-Iván.) Két ide vágó adatot jegyeztünk le, közöljük mind a kettőt:

•A gyer'ök még a macskát mög nem fogi, addig mindég arany almával jácczik. (Mifele arany almával?) A Boldokságos Szűz arany almát ad a kezibe. Krisztus Urunk jácczott az arany almával, a Boldokságos Szűz atta a kezibe. Úgy hiják Kis Jézus arany almája. (Szöreg).

Világosabban szól a másik adatunk:

•Ha a tükörbe nem mutassák a gyer'ököt a möddig foga nincsen, az arany almával jácczik: az őrző angyala mutogatytya neki, akkor éneveti magát oszt' az újjára néz a kis gyermek. (Ó Szt.-Iván).

Ez az alma kapcsolatban látszik lenni a *•menyasszony• almájával*, melyet akkor ad a gyermek kezébe a menyasszony, mikor a lakodalomban az ölébe teszik a gyermeket (Szöreg). Az alma jelentőségéről bőven szoltunk *Szeged népe* I. és II. kötetében, hol az almát jelképek véve *szeretet*-nek vettük, mit itt is alkalmazhatunk. Az angyal almát, másként szeretetet mutogatja a kis gyermeknek, mire ez nevet, mintegy örül. A Boldogságos Szűz szintén almát adott a Kis Jézusnak s ad minden gyermeknek, vagyis szeretetét adja nekik. A menyasszony is almát ad a gyermeknek, mi által azt jelenti, hogy szereti a gyermeket.

A gyermekről szólva közbevetőleg felemlíthetjük itt: mit tart a nép, ha nyugtalan a kis gyermek? Ha sir a kis gyermek, akkor vagy szemmel verték meg, vagy valamely más betegség bántja. Ha nem bír elaludni, akkor elvitték az álmát és:

•Mikor a kis gyer'ök écczaka fő'sivalkodik, akkor a *Roszszak* *ijeszgetik*. Akkor oda ál'ítik a pitarajtóba, vasszőget vernek a fejihön (a feje fölé) a pitarajtóba, oszt' ott hagygyák (a vasszőget); beleverik egészen, hogy né lácczon ki. (Ó-Szt.-Iván).

A Boldogasszony őrző eszközei közt az ágya után legtöbbre becsülendő a kötője. Míg az asszony a Boldogasszony-ágyát fekszi, ha a gyermek kiesik is az ágyból, nem üti meg magát, mert a *Boldogasszony-kötőjibe* esik. (Kláralfalva, Szöreg stb.) Más

szóval az őrző angyalok folyvást ott tartják a párnát s a leeső gyermek alá vetik (Szöreg). Mások szerint az ágy előtt ki van terítve a Boldogasszony kötője, hogy máshova ne essék a gyermek (Ó-Szt.-Iván). Ha máskor esik le a gyermek, megütheti magát, de ha nem üti meg magát; ha leesik és nem sír, akkor is azt mondják, hogy a Boldogasszony-kötőjébe esett. Még a felnőttek is dicsekednek, ha magas helyről leesve komoly bajuk nem történik, hogy a Boldogasszony-kötőjébe estek (Szöreg vidéke).

A Boldogasszony-kötőjét Szöreg tájékán gyakran mondják *Mária*, vagy *Boldogságos Szűz*, avagy *Boldogságos szűz Mária* kötőjének is.

Mária kötője ismeres a németeknél is: *Mutter Gottes Schooss*-nak mondják (Csatád, Új-Szt.-Iván). Deszken az elmagyarosodott sokaczkok *Mária palástjának* hívják. Mária palástjába esik náluk a leeső, de nem síró, kis gyermek.

Az anyának a Boldogasszony-ágyán kívül segítségére van a *Boldogasszony-papucs*a is. A Boldogasszony, mint a gyermekágyasok őrizője, meghagyja nekik, hogy míg az ő ágyát fekszik, mezítláb ne járjanak, hanem viseljék az ő papucsát. A Boldogasszony-ágyasnak a lábára kell legjobban vigyázni, azért a Boldogasszony-papucsának mindég az ágy mellett kell lenni, hogy ha az ágyról lelép, azonnal beletehesse a lábát. De csak addig kell viselnie s azután nem is szabad, míg a Boldogasszony-ágyát fekszi. Vannak azonban oly szerencsések, a kiknek meg van engedve, sőt követeli is a Boldogasszony, hogy teljes életökben viseljék az ő papucsát, ezeknek soha sem szabad mezítláb járniok. Ilyenek a kik 3-szor *kettőset szülnek* egymás után, mi természetesen nagy ritkaság. Ezeket az anyákat kiváloán szereti a Boldogasszony, ajándékot is kapnak a nép hiedelme szerint, de nem a Boldogasszonytól, hanem a püspöktől. (Szöreg.)

A Boldogasszony papucsáról hasztalanul kérdezősködtem a más ajkúaktól.

Minden örködés, minden vigyázat mellett is megtörténik, hogy a kis gyermek bajba esik, ekkor azután a betegség szerint való orvossághoz folyamodnak, ezek közt az orvosságok közt van a *Boldogasszony-teje*.

A Boldogasszony-teje nem más, mint ha sok teje van (a boldogasszony-ágyasnak), kifeji, a fölöt lézodik — a' so' sé' bűdösödik mög — égy' kicsit a *tűszhejre kül' önteni*, szömfájás ellen nagyon jó. (Szöreg.)

Ha a kis gyermeknek a szeme fáj, ily Boldogasszony-tejvel kenik meg s mint mondják, elmúlik. Boldogasszony-tejének mondják a Boldogasszony-ágyasnak azt a tejet is, melyet hogy a Boszorkányok közelibe ne menjenek, a szűnyoghálóra szokott fejni. (Szöreg.) Ezek az értelmezések mind újabbak, regibb hagyományaink mást mutatnak. A gyermekvilág maradványai közt olvassuk, hogy a szemébe gaz esett gyermek szeme pilláját rázva kiabálja :

Isten nyila beleesött
Boldogasszony teje
Mossa ki belüle! (Szöreg)

Gaz esött a szömmömbé,
 Isten atta
Boldogasszony kivötte (Szöreg)

mit 3-szor köpködve mond abban a hitben, hogy megszabadul az *Istennyilától*, illetőleg a gazszáltól. A most idézett két versből kitetszik, hogy a gyermekek az ő Boldogasszonyuk alatt nem a gyermekágyas asszonyt értik s nem ennek tejét a Boldogasszony-teje alatt, hanem az ősvallásunk istenasszonyát. Hosszas magyarázatásba fölösleges bocsájtkoznunk, egyszerűen bizonyíthatjuk állításunkat, ha egy harmadik adatot is idézünk.

Reáimádkozó: Jobb kezének nevetlen újjával keresztet vet a fájós szemre s mondja :

«Az Atyának nevibe' (újra keresztet vet)
 Fijúnak szerelmibe' (ismét keresztet vet)
 Szent Jánosnak áldása terjegygyön réjá!
 Boldogságos szűz *Marija teje* (a föld felé viszi a kezét)
Mossa'le, mosogassa lé eszt a bajokat!»

A mint fentebb hallottuk, hogy Boldogasszony-kötője helyett Mária kötőjét mondanak, hasonlóképen tapasztaljuk itt is. Máriát nem a gyermekágyas helyett mondják, hanem az istenasszony helyett, minek természetes következménye, hogy Mária teje alatt sem a gyermekágyasé értendő, hanem az istenasszony Boldogasszonyé. Van tehát az istenasszony Boldogasszonynak-teje is, mely gyógyító, és mint fentebb idézett:

«*Boldogasszony kivötte*» mondásból látjuk, a Boldogasszony gyógyít is, nem csak őriz. Mint gyógyítót, illetőleg egészségfentartót mutatják be más adataink is.

Ünnepének a szombatot tartja népünk. A ki szombaton vált fehéreneműt, az ne féljen a betegségtől. Előbb vessen magára körösztöt is, mert, — mint a néphiedelem tartja — akkor a Boldogságos Szűz térden-állva könyörög érte szent Fia előtt, hogy bűnei bocsánatát megnyerhesse. (Szőreg vidéke.) A szombat, mint a Boldogságos Szűz ünnepe, különös nap is, melyen nem szabad fenni, mert:

«Szombaton fonyták aszt a kötelet, a mölikkel a Boldogságos Szűz szent Fiját mökkötöszték a kü oszlophon. Átok alatt hatta (a Boldogságos Szűz), hogy átkozott lögyön, a ki szombaton fony.» (Szőreg.) Még húsz évvel ezelőtt Szeged Madarásztó környékén a szőlőkben meg sem engedték, hogy szombaton valaki dolgozzék; későbben megelégedtek, ha szombat délutánját szentelték a Boldogságos Szűz tiszteletére. Kiváltságos nap is a szombat, a mennyiben minden szombaton ki kell sütni a napnak, kivéve esztendőnként három szombatot:

Három szombaton nem süt ki a nap. Mert mikor a Boldogságos Szűz mönt, a kis Jézust vitte, akkor mosta vóna ki a pélénkáját, oszt'azon a szombaton nem süttött a nap. Akkor mond'ta a Boldogságos Szűz:

Süs' föl nap,
Süs föl nap!

Száríd mög a
Kis Jézus pélénkáját!

Akkó a Boldogságos Szűz mögnyerte, hogy mindön szombaton kisüt, 3 szombatot kivéve (esztendőnként. Szőreg.)

Hétköző napon kívül más, csak évenként előforduló ünnepek is kellett a Boldogasszonynak lennie, ily ünnepet keresnünk könnyűnek látszik a Boldogasszony (január) havában. Már maga a hónap elnevezése: Boldogasszony hava felkölti figyelmünket. Ily ünnepnek mintegy ajánlkozik a vízkereszt ünnepe. A Boldogasszony-ágyáról szólva említettük, hogy vízkereszt előnapján szentelt vízzel szentelik be naponként a szünyoghálót és nem húsvét, vagy pünkösdkor szentelttel, habár ekkor is szentel az anyaszentegyház. Részben mellette, részben

ellene szól a vízkeresztkor történni szokott házszentelés, melyet ezennel meg kell ismertetnünk.

Házszentölő. Vízkereszt, másként Három kirájok napja délutánján az ajtatosság után a pap Szőregen és vidéken házat jár szentelni. Áll pedig a menet a következőkből: két előtte járó gyermekből, ezek megkérdezik a házi gazdát, hogy szabad-e nála házat szentelni? Ezután két, egyházi ruhába öltözött gyermek megy, egyiknél csengetyű, másiknál szentelt víztartó van, kiket nyomban követ a pap, kántor. Ezek után jön a kurátor és egy gyermek, kinek a nyakába zsák van akasztva, karján pedig garaboly van. A házhoz érve a papot s a két előre járó gyermeket kivéve a:

Három kirájok napja:
Országunk égy' istápjja —

fele éneket énekelik, mialatt a csengetyűs csenget. Mikor a végére érnek ennek az éneknek, akkorára már a szobában vannak. Most a pap az egyház által előírt imádságot mondja el, melyben könyörög, hogy az Isten óvja meg a házat és a benne lakókat minden veszedelemtől, minek végeztével a bent levők a következő éneket énekelik:

Hála néköd Atya Isten,	Lekfőképpen <i>tarcsd a gazdát,</i>
Jó voltodat mutazsd itten,	Hitvessivel ű magzatytyát,
E háznak épületeibe',	Cselégygyit engedelömbe',
Mostani szentölésibe'.	Tarcsd isteni félelömbe'!

A pap ezalatt beszenteli a szobákat és az istállókat, ezért tojást, szalonnát, kolbászt, pénzt s ha dohányt termesztő községben van a szentelés, dohányt is tesznek a zsákba, illetőleg garabolyba. A mely plébániához sok község tartozik, egész héten, nyolczadig foly a házszentelés. Ehhez hasonló szokást találunk a mordvaiaknál karácson estéjén. (Leírását lásd Barna i. m. 43.)

Az egész házszentelés, mint hallottuk, az egészség fenntartására, a betegség és egyéb veszedelem eltávolítására vonatkozik, és ez a mellett szól, hogy Boldogasszony havában, ha nem is vízkeresztkor, de ebben az időtájban a Boldogasszonynak őseink ünnepet szenteltek. De feltűnt előttem, hogy ily házszentelések alkalmával az asztalra *búzá*t tettek csészébe, a búzába néhol *almát*, máshol *tollat* tettek, miket a *szaporodás*

istenasszonyra kell vonatkoztatnom. Ugyanerre kell vezetnem vissza azt a babonaságukat is, hogy a papot leülésre erőltetik, kinek távozása után helyére a gazdasszony ül, hogy sok *csirkéje* legyen. (Szöreg.)

Én hajlandó vagyok a mi Boldogasszonyunknak, mint gyógyító istenasszonynak az ünnepét előbb és pedig *apró szentek* napja körül keresni. Hamarabb meg lehet a Boldogasszony havában holmi *őrző Boldogasszony* ünnepét engednünk, minőnek Boldogasszonyunkat be is mutattuk, de ekkor fel kell vennünk egy másik Boldogasszonyt, a gyógyítót. A legtöbb, a mit megengedhetünk, hogy a keresztyénség egyesítő hatása folytán mind az őrködő, mind a gyógyító Boldogasszony hatalmas egyben, a keresztyénség Máriájában pontosult össze s így lett a Boldogasszony-ágyasok Máriája őrző és gyógyító egyszersmind.

Akkor a Boldogasszony havába eső ünnep az őrző Boldogasszonyé volt, kihez folyamodtak, hogy mind önmagokat, mind jószágukat, mind terményöket őrizze meg minden veszedelemtől.

Ez látszik előttünk legvalóbbszínűnek, de adataink még nem szaporodtak fel annyira, és a meglevők sem oly bizonyító erejűek, hogy ennek bebizonyítására már most vállalkozni lehetne. Eddig gyűjtött adatainkból csak annyit állíthatunk határozottan, hogy karácson után, *apró szentek körül* kellett esni a gyógyító isten ünnepének. Ide mutat az Apró szentek napján szokásban levő *nyírfavesszőzés* (Szeged népe II. 209.) mikor mustármagért küldik a szomszédba a gyermekeket, hol azután megvesszőzik, vagyis vesszővel néhányat reájok vágnak, hogy gilvásak ne legyenek. A verés alatt azt kérdezik: Hányan vannak az apró szentök? mire reá kell mondaniok: Száznegyvennégyezren. Szöregen és Ó-szt.-Ivánon *Ódéricolásnak* mondják ezt.

Apró-szentek napján az asszonyokat és a leányokat kérdezik a férfiak és gyermekek:

Ódéric — Gáborics,

Hányan vannak az aprószentök?

• A miért diót, mogyorót, illetőleg a férfiak pálinkát kapnak, másnap pedig az asszonyok járnak ódéricolni. Tápén már beleszövik mondókájokba az *egészséget* is, habár zavarosan:

Ódorics — Dávics,
 Apró szentök napja,
 Erigy' Isten hírivé,
 Járj békivé,
 Mulazsd *egészségivé!*

Barna F. sokszor idézett művének 43. lapján olvassuk, hogy az anya karácson reggelén a gyermekeit vesszővel költögeti jó egészség végett, tehát a mordvaiak is az egészségre vonatkozólag teszik.

A keresztyénségben a karácson közöspontja az összes téli ünnepnek, vagyis minden téli ünnep mintegy belőle indul ki, hogy így fejezhessük ki magunkat. és reá vezethető vissza. Mint ilyen főünnephez minden nehézség nélkül hozzátapadhatott minden körülötte eső, kisebb, pogány ünnepen végzett cselekedet, annál is inkább, mert a keresztyénség felvételével a pogányság ünnepeit őseink lassanként el-elhagyogatták, a keresztyénségét pedig mindinkább megtartogatták. Ha a pogányságban a gyógyító istenasszony ünnepe apró-szentek körül esett, vagy épen ezen a napon: a keresztyénségben ezt a napot megülni bajos volt volna, mivel nem ünnep. Beleolvadt tehát a legközelebb eső ünnepbe, karácsonba, de mint az odoricsolásból láttuk, nem egészen. És csakugyan karácsonkor számtalan babonát visznek véghez, mely az egészségre vonatkozik. Karácson éjtszakáján mikor kijönnek az éjféli miséről, az égre tekintenek s a szelet vizsgálják, hogy lesz-e a jövő évben *döghalál*. Karácson éjtszakáján az éjjeli misén gyertyát és tömjént iparkodnak a babonások lopni, mert azt tartják, ha ezt a két anyagot összetörik és ezzel a megrontottat megfüstölik, elmúlik a rontás. (Szőreg.) Karácson böjtje estéjén vacsorakor dióbelet legelőször a beteg gyermeknek adnak, a haját megfüstölik és egészséges gyermek udvarába hajtják be, hogy a beteg gyermek egészséges legyen. (Szőreg.)

Az *állatok egészségére* vonatkozót is felsorolunk adataink közül néhányat. Karácson böjtje estéjén és karácson délelőtt nem jó kitisztítani az istállót, mert beleesik a jóságba a *dög*. (Kláralfalva.)

Karácson reggeltől harmadnap reggelig nem jó vakarni a lovat, mert rühes lesz. (Szőreg.) Ha a jóságnak baja van, kará-

csoni abrosszal keresztül kötik és szilvamaggal háromszor köröszkül hajtják. (Ó-szt.-Iván.) A hasfájós lovat karácsoni kalappal, tudniillik azzal, mely karácson estéjén az asztalon volt, megveregetik. (Ó-szt.-Iván.) Nem pusztul a csirke, ha karácson éjjel hozzák a fészeknek való szalmát. (Szöreg.)

Ehhez még azt kell megjegyeznem, hogy karácsonkor végzendő babonáink az *egészségre* vonatkozókon kívül részben a *házasságra*, részben az *időjárásra*, részben a *termésre* vonatkoznak. Ily sokféle ünnep napja a karácson nem lehet, nagyon természetesen a legtöbb babona más, elmosódott ünnepről háromlott karácson napjára s mint az apró-szentek napján szokásban levő ódoricsolás mutatja, ezek közé kell soroznunk az *egészségről* szólókat is.

Egyik hagyományunk azt mutatja, hogy a Boldogságos minden Boldogasszony napot meg akar ületni a fehérceledekkel :

Boldogasszony napján a fehércelednek nem jó a lábát mosni, mert elkapja a Boldogasszony *menstruatioját* (*menstruatio hungarice significat ár*). «Mikor a Boldogságos Szűz a kis Jézust nevelte, anynyira vót (in menstruatione), hogy asz' gondolta: kéntelen bele möghalni. Mönt, asz'tán a zó'd fű között taná'ta a húnyórokat (=fű), r'áült, még maji nap is möglácczik rajta a Boldogasszony (*menstruatio*)-ja, a csík möglácczik rajta.» (Szöreg.)

Habet ergo Boldogasszony nostra etiam menstruationem.

Ebből látjuk, hogy a mi Boldogasszonyunk, ha kell, *büntetni* is tud. Ily adatot többet hozhatunk fel :

«A Boldogasszony aszt hatta, hogy a mölik aszszony aszt mökcsináli, hogy gyeröke né lögyön, a' mögöleti a gyer'ököt. A fejit mög nem öheti, a gyer'ök fejit a kötőjibe hordi.»

Az elbeszélőt siettem figyelmeztetni, hogy a ki a gyermeket elcsinálja, az nem eszi meg, mit meg is engedett, de azért állítása mellett maradt, mert így hallotta az anyjától. Halljuk tovább!

«Égy' (asszony) szaladgált écczaka, 11 gyer'ököt mögökött, a fő'd nem vötte be, szaladgált, a 11 fej a kötőjibe vöt. Mindég szaladgálni köllött néki mék csak égy' *aszszonynyal* nem tanálkozott. Osz't az az aszszony asz' mon'ta neki: M'é' nem ötted mög a fejit is! ? akkő étemethették.» (Szöreg.)

Mintha csak valamely balladát hallana az ember, oly szaggatott, homályos, pedig az elbeszélő különben szépen tud elbeszélni. Az értelme ez :

A Boldogasszony az említett bűnösöket megbünteti: haláluk után nem veszi be őket a föld, gyermekeik fejét kötőjökben kell hordaniok és szaladgálniok kell míg csak egy asszonnyal, hihetőleg a Boldogasszonnyal nem találkoznak.

A Boldogasszony mint a gyermekek őrzője megbünteti azokat, kik a gyermeköket életöktől megfosztják.

Valószínű, hogy a Boldogasszony bünteti meg azt a viselőst is, ki ezt az állapotát eltagadja; büntetése abból áll, hogy a gyermek sokáig nem tud beszélni. (Szöreg.)

A Boldogságos, hagyományaink szerint, nem csak a gyermekágyasok őrzője, hanem úgy is feltűnik, mint a *nőnemnek pártjafogója*, védője, de ha kell, büntetője is.

Vigyáz a nőnemre s bünteti is :

A ki gyűrűt szokott az újjába' viselni — tartja a hiedelem — oszt' elhagyi, tüle is elfordul a Boldogságos Szűz. (Majdán.) Még jobban megharagszik arra a nőre, a ki fütyül, mert az ilyen, mint Klárafalván hallottam, az *Ördögöt* hívja.

Most már több oldaláról ismerve a Boldogasszonyt, hasonlításokat tehetünk. Egybe vethetjük a mandsu *Szure mama* nevű, kisedet őrző szellemmel. (Bálint Gábor: *A mandsuk szertartásos könyve* 8). Castrén (*Vorlesungen über die finnische Mythologie* 168. 179) a finn Kavéről szólva felhozza, hogy a cseremiszeknél levő *Kaba*, a csuvaszoknál ismeretes *Kebe* vagy Georgi szerint: *Kaba* az embereket a Roszszak-tól megőriző szellemek rendjébe tartozik és a keresztyénség angyalaival hasonlítható össze. — A mi a csuvasz *Kebe*-t illeti, Vámbéry Ármin: (*A csuvaszokról* 34. 35.) ismertetése szerint a «végzet, sors; helyesebben: az ember fölött lebegő végzet istene» volna és így inkább hasonlítható a csuvasz *Ira-tora* nevű családi élet istenéhez. Legjobban hasonlít a mi Boldogasszonyunk a mordvai *Niskende-Tewtär*-hez, Ange-Pátyáj legöregebbik lányához, melynek mintegy hasonmása, miért is jónak látjuk a kettőt összehasonlítani.

Niskende-Tewtär Ange-Pátyáj leánya, Boldogasszony a nálunk Ange-Pátyájnak megfelelő Nagyboldogasszonyé. Mikor

az ember születik, Ange-Patái az újszülött «sorsa intézését» Niskende-Tewtär-re bizza (Barna i. m. 10), mint nálunk Nagyboldogasszony a Boldogasszonyra. Niskende-Tewtär-nek csak úgy vannak alárendeltjei, mint már fentebb említettük az Ange-Őzaiszok, mint Boldogasszonynak az angyalok. Niskende-Tewtär-nek van egy fia. (Barna u. o.) A Boldogasszonyunkkal helyettesített Máriának is van. Ime a mit eddig tudunk Niskende-Tewtär-ről, azokat a tisztségeket feltaláljuk a mi Boldogasszonyunkéi közt is.

Kutatásaink legérdekesebb eredménye: a *Boldogasszony-pohara*. Érdekessé teszi Hunfalvy Pálnak az *Ukkon pohárról* felolvasott értekezése s az ezt megelőző többrendű ismertetése, melyhez mások is hozzá szólottak. De különben is kiválóan becses adat. Eddig beszéltünk Ukkon-pohárról, ha nem tagadtuk is, hogy a mienk, mégis, mivel a nagy közönség előtt Ukkou ismeretlen, rosszúl esett, hogy mindenki előtt ismeretes istennek a poharáról nem szólhatunk. Nem így vagyunk a Boldogasszony-poharával. A Boldogasszony név ismeretes nemzetünk előtt, Szeged népe pedig nem csak nevét ismeri, hanem adott alkalmakkor poharát is iszsza. Továbbá Ukkon-pohárról régi okiratok szólnak, a Boldogasszony-pohara mellett az élő szokás tanúskodik. És ez a szokás nem valami új keletű. Anonymusnak Zulta születéséről idézett helyét ismerve, népünk elmondhatja magáról, hogy *eleinknek régi élő szokásuk szerint tartja ma is a gyermek születő ünnepét, nem ugyan per plurimos dies egyvégben, mint Zulta születésekor történt, hanem két ízben, t. i. a csökkben és az avatást követő evésben-ivásban, melyet Boldogasszony-poharának nevez.*

Mi tehát az a Boldogasszony-pohara? Boldogasszony-poharának mondja népünk, mint említők, az avatást követő evést-ivást, melyben az eláldások sorrenden vannak, és Boldogasszony-poharának mondja azt a poharat is, melyet ilyen alkalmalmmal eláldanak. Ha valahol, akkor itt elmondhatjuk, hogy a hány ház, annyi szokás, ezért halljuk magát a népet:

«A Boldogasszony-poharát az avatás után igyuk. Mikor a Boldogasszony-ágyát kifekütte az asszony (ma két hét, ezelőtt 4, sőt 6 hét is volt a Boldogasszony-ágyának a fekvő ideje), elmén a templomba avatóra. Mikor a templombul kigyün, a

mibe mög akad, ha göröncsébe is, fő'vöszi oszt' otthun a böcsőbe töszi. Akkô mán ott vannak az aszszonyok (férfinak nincs bent helye). A legöregeb' aszszony a (jobb) tenyerire töszi a poharat, úgy álgya el: Agygya Isten, hogy a mint most szöröncsészen kiszabadult Rúzsza a Boldogaszszony-ágyából, sé' léptibe', sé' jártába' sèmmi baj sé' érje! (Ezután az atyára áldják el, majd a gyermekére s kívánja, hogy, ha fiú, minden újjára 10 leányt kapjon, ha pedig leány, hogy sok kérője legyen.) Úgy osz'tán sorba álgyák el (állva) a Boldogaszszony-poharát, hálájják az Istennek, hogy szépen kifekütte a Boldogaszszony-ágyát.» (Szőreg.)

A Boldogaszszony-poharát eláldóra nézve eltérést találunk a következőben: «Az avatás után az anya mèn be legelőször a szobába, ű áldi el először a Boldogaszszony-poharát. (Mit mond?) Hálá Istennek, hogy az Isten mögsegítött a Boldogaszszony-ágyából!» (Szőreg.)

Ugyancsak Szőregen ismerek egy bábaaszszonyt, a ki soha sem engedi másnak először eláldani a Boldogaszszony-poharát, a hol ő bábáskodik. Tápén is a bába áldja el a pálinkás poharat: «Hálá Istennek, hogy möktartotta az Isten a Boldogaszszony ágyába', tarcsa mög az Isten erőbe', egésségbe', sok, számos esztendőbe' édös apját, édös anynyát!»

Szőregen, hol a bába áldja el, ez a sorrend: «A báb'aszszony álgya el először a Boldogaszszony-poharát, asz'ongya: Hálá Istennek, hogy hát Técza, vagy a hogy' hīják, kifekütte békével a Boldogaszszony ágyát; éltesse az Isten egész csalágygyával! Asz'tán az édös anya álgya el, úgy osz'tán az öreg aszszonyok.»

Annál a kérdésnél: ki áldja először a Boldogaszszony-poharát? kettő jöhet számításba ma már: a *bába* és a *legöregeb' asszony*. Az anya, mikor az eláldás kezdődik, akkor még vizet hoz a kútról vödörben és belemosakszik. Ez az első tennivalója mikor haza megy az avatóról.

Akár a bába, akár a legöregeb' asszony áldja el legelőször a Boldogaszszony-poharát, a lényeg csak megmarad, tudniillik a Boldogaszszony pohara nem egyéb, mint őseink által a Boldogaszszony-ágyából való felszabadulás után bemutatott áldozat töredéke.

Szt. László s más királyaink törvényileg tiltották a pogány isteneknek való áldozást, balgatagság volna tehát tőlünk nyolcz század és erős tilalom után az áldozatok végzését szokásainkban hiánytalanul fel akarni találni. Elegendő, ha nyomokat képesek vagyunk felmutatni, és ezt megtehetjük.

Nem szabad még egyébről sem megfélekednünk. Anonymus szerint Zulta születésekor per plurimos dies faciebant convivia magna. Kérdés: hajdan a csökk és a Boldogasszony-pohara-féle lakomák nem folytak-e egybe? Nagyurainknál hajdan a házasság megülése álló évig is eltartott olykor (Köváry László: *Viseletek és szokások* 90), még jó módú parasztgazdáink ma is tartanak 4—6 napos lakadalmat, habár lassankint ez is elmarad. Kérdés tehát, hogy nem a keresztyénség vetett-e véget az ily hosszú áldomásoknak?

Fel kell említenünk azt is, hogy némelyek a csökköt is a Boldogasszony tiszteletére rendezett ünnepnek mondják Ó-szt.-Iván vidékén, mely esetben a Szülő, vagy a Nagyboldogasszonyra vonatkozik. És valóban a csökkben még teljesebben feltaláljuk az áldozathoz szükséges szereket és cselekedeteket, mint a Boldogasszony-pohara eláldásában. Mégis ha a csökköt és a Boldogasszony-poharát összevetjük, a Boldogasszony-pohara szokásunk sokkal becsesebb a csökknél, már csak azért is, mert a velünk élő idegen ajkúaknál hiában keressük. A csökk mint családi ünnep tűnik fel előttünk, a Boldogasszony-pohara mint a nők ünnepe; a csökkben férfiak is részt vehetnek, a Boldogasszony-pohara eláldásánál a férfiaknak nincsen helyök.

A Boldogasszony-pohara eláldásánál a következőket kell figyelmünkre méltatnunk: Először is magát a Boldogasszony poharát, melyet felmutatnak és eláldanak, mely csakúgy nagy becsben van a nép előtt, mint volt hajdan a székelyeknél a *székely áldozó pohár*. Ide mutat, hogy a néphiedelem szerint meg kell becsülni a Boldogasszony poharát, mert ha eltörik, szerencsétlen lesz a szülött. (Szöreg.)

Feltűnő, hogy a Boldogasszony poharát, a hol még megtartják az ősi szokást, egy pohárból iszszák. (Ó-Szt.-Iván.) Ugyanazt az egy poharat áldja el mindenki sorban. Ez a szokás megvan népünknel más alkalommal is, mikor például az eladó leány

poharat dü't a leánynézőknek, egy pohárból kínálja őket. (Szóreg.)

Érdekes a Boldogasszony poharának a felmutatása is. Az asszony nem az újjával fogja a poharat, hanem a *tenyerére teszi* és felmutatja az ajkáig és úgy áldja el.

Az avatás az egyházban délelőtt történik; az egyház óhajlása szerint a Boldogasszony-ágyából felkelt asszonyoknak hálát kell adniok az Istennek mise alatt. Így a Boldogasszony-pohara eláldásakor, mely délelőtt 8—9 órakor kezdődik, meleg ételt nem igen adnak. Rendesen pálinka, túró, kenyér, sajt az áldozat.

A Boldogasszony-poharát, mint már neve is mutatja, a Boldogasszonynak mutatták fel, a mi áldozatokat hoztak hajdan ilyenkor, mind a Boldogasszony tiszteletére hozták, hogy a gyermekágyast megőrizte. Ide mutat magának, ennek az áldomásnak az elnevezése, melyet ha más istenasszonynak a tiszteletére adnak, nem nevezik Boldogasszony-poharának. Már pedig áldozatot hozni őseink sem hoztak, csak felsőbb lényeknek, isteneknek. Ha tehát a Boldogasszonynak áldozatot hoztak, mint fentmaradt szokásunk mutatja, a Boldogasszonyt felsőbb ténynek, istenasszonynak tekintették, vagyis a mi Boldogasszonyunk valóban ősvallásunk istenasszonya, ki mint hallottuk az angyaloknál nagyobb, a betegágyasok pártfogója.

A csökről említettük, hogy benne teljesebben feltaláljuk az áldozathoz szükséges szereket és cselekvényeket. Vessük össze csökkünket a velünk rokonságban levő mordvaiak szertartásaival.

A mordvaiaknál a közáldomásokra való gyűjtéskor a jambed, mint már említettük, a ház ajtajába szúrja a kést, mi a Gonoszok, Rosszak elűzésére vonatkozik. Az áldozatra szánt állat bőrét ágasokra aggatják, ezt mind feltaláljuk a mi Boldogasszonyunk-ágyában töredékesen. A mordvai asszonyok a bábáünnepre (decz. 26.) sört, kalácsot visznek magokkal a bábának. Nálunk a csökkben megvan a sört pótló bor, pálinka, megvan a kalács, megvan az áldozatra szánt állat is a tyúk, illetőleg a csökkben elkölteni szokott csirke képében. A tyúkról tudjuk, hogy a mi Nagyboldogasszonyunknak megfelelő mordvai AngePátyájnak kedves állatja (Barna i. m. 35.) A mordvaiak könyörgeése a mienkkel megegyező: «Adj egészséget az unokáknak,

kisdedeknek, apáknak, anyáknak» könyörögnek ők, minálunk sem könyörögnek másként a csökkben, mint fentebb hallottuk. Majd Ange-Pátyájt, Bulaman-Pátyájt kéri, hogy oltalmazza az unokákat. (Barna i. m. 49.) Mindez megvan nálunk is. Igaz, hogy nem a pogány istenekhez fordul népünk, hanem a keresztységéhez, de kérésének a célja s majdnem szavai is ugyanazok. Az eledelek eláldását is megtaláljuk népünknel annyiban, hogy minden ételt eláld, mi ha többlől nem áll, legalább is keresztet vet reá evés előtt.

Öseinknek a pogány áldozatok bemutatását megtiltotta az egyház, tilalma azonban — mint az elmondottakból láttuk — nem terjedhetett annyira, hogy végképen eltörülje. Töredékesen fenmaradtak szokásainkban s némelyike nem mint egyszerű szokás, hanem *jogszokás alakjában*. Ily alakban ismerjük a csökköt, Boldogasszony-poharát és a lakodalmat is. A csökkben mondani szokás: «Mintha csak a szájábú köpte vónaki az apja!», továbbá a «Sé'apja, sé'anynya»-féle szólások azt látszanak mutatni, hogy a megjelentek jogához tartozott tudomást venni, hogy a szülött csakugyan a családé, hogy esetleg ha kell erről bizonytságot is tehessenek.

Ma nap is, ha valakiről szó van, hogy mikor született? a leghitelesebb tanúknak tekinti a nép azokat, kik a csökkben ott voltak, kik a Boldogasszony-poharát eláldották és erre az illetők, hogy szavoknak súlyt kölcsönözzenek, szeretnek is hivatkozni. Ide vonatkozhat ama hiedelmök, hogy mentül többen áldják el a Boldogasszony-poharát, annál több kérője lesz az újszülött leánynak, annál hamarabb kap leányt az újszülött fiú. (Szöreg.) Mintegy azt látszik mondani e hiedelem, hogy mentül többen tehettek bizonytságot a születésről, annál törvényesebbnek tartották az új szülöttet.

Igy van népünk a házassággal is. A lakodalom nélkül való házasságokat alig látszik törvényesnek elismerni. «Nem vótam a lakodalmába', nem tudom mögesküttek-é?» (Ó-Szt.-Iván) -féle szólásmódok az olyanról mondvá, a ki a házasságot felvette, de lakodalmat nem tartott, csakugyan oda mutat, hogy mert a lakodalomban előforduló «mönyasszony poharát» nem áldotta el, ilyenben részt nem vett, tanúbizonytságot sem akar tenni, jöllehet tudja, hogy a házasság létrejött.

Ily bizonyosságféle poharunk még több is van, ilyen az áldomás, másként *Ukkon pohara*. Az *Ukkon* szót népünk nem ismeri, de a lényege oly ismeretes, hogy még a gyermekek közt is feltehetjük. A gyermekek ugyanis, ha társukon új ruhát látnak, mindaddig csipkedik míg meg nem adja az áldomást, mialatt egyre kiabálják:

Az új ruha elszakaggyon,
A gazdája mögmaraggyon (Szóreg.)

Ó-Szt.-Ivánon pedig:

Csirip, csirip az új ruha!
Szakaggyon el a ruhája,
Maraggyon mög a gazdája!

Ha az új ruhás nem fizet áldomást, az áldás átokká fajul ajkukon:

Az új ruha mögmaraggyon,
A gazdája elszakaggyon!

És ritka eset, hogy ne vegyen pajtásainak czúkort, ha pedig felnyölt csipkedi, hogy anyjától pálinkát vagy bort ne kérjen s áldomást ne adjon.

A felnyölteknél pedig többször előfordul az az eset is, hogy többbe kerül az áldomás, mint a vett jószág.

Ezt az áldomás poharat, vagy régi okiratok szerint *Ukkon*-poharat Révész Imre a németeknek akarja adni, mert okoskodása szerint: „annyi az eddig ismert adatokból — mint mondja — minden kétségen túl van, hogy az *Ukkon* vagy *Urkon-pohár* épen azon értelemben jö elő, a mely értelemben más, egyenlő tartalmú oklevelekben a *bizonyosság-pohár* és *tudomány-pohár* előjő. És ez nagyon természetes, mert hiszen *Urkunde*, a szó közönséges értelme szerint is, épen annyit jelent, mint bizonyosság, tanú-bizonyosság, bizonyosság-levél.” (*Figyelmező* 1878.) Ily okoskodással bátran lemondhatunk a Boldogasszony-poharáról, a menyasszony poharáról és a csökről is, mert ezek is előjönnek a bizonyosság-pohár, tudomány-pohár értelemben. De már ennyire nem mehetünk.

Nem adhatjuk a németeknek az *Ukkon*-pohárt, mert tőlök kölcsön nem vehettük. és pedig annál az egyszerű oknál fogva,

mert tudunkra sehol sem nevezik így. Eddigélé csak a magyar községekben fordult elő, melyekben a német jog ismeretlen vala; pedig ha a németektől kölcsönöztük volna, a német városokban fenn kellett volna a nyomának maradni. De nem maradt, miként is maradhatna, ha a németek nem ismerik.

Nem adjuk a németeknek a Boldogasszony-poharát sem, noha ez is előjön bizonyág-pohár értelemben, mert tőlök kölcsön nem vehettük, annál az egyszerű oknál fogva, mivel a népünkkel érintkező németek, kiktől kölcsön kellett volna vennünk, nem ismerik. *Kincsenk-jök*, *Mutter Gottes Schoss*-uk van ugyan, de nincs sem *Mutter Gottes*-, sem *Liebfrauen*-féle *Becher-jök*; de még avatót is ritkán tartanak, és ha elmennek is avatóra a templomba, otthon lakoma-félét nem tartanak.

Végre nincs okunk a németeknek adni, vagy a szerbeknek a csökkben eláldott poharat sem, pedig a németeknek is van *Kincsenk-jök*, a szerbeknek is *Babinyejök*, már csak annál az egyszerű oknál fogva sem, mert még akkor őseink sem a németektől, sem a szerbektől nem kölcsönözhatték, mikor Zulta születésekor per plurimos dies faciebant conviviam magna.

Annál több okunk van a Boldogasszonyt, mint ősvallásunk isten-asszonyát tekinteni, kinek ágyat, papucsot, kötöt ad népünk, kiről hiszi, hogy [teje, árja, saját ünnepe van, hogy fejkötő nélkül soha sincsen, hogy] a gyermekágyasok őrzője, gyógyítója s mint ilyen jóltevőt, hatalmast istenasszonynak veszi, mert poharát eláldja.
